

SZÍNHÁZ

A szegedi szabadtéri kockázata

Mintha önbizalmát tépázná az idő Szeged fesztiválynarának. Úgyszólván évente szüli az igény új és még újabb testvéreit, ha tetszik, konkurrenciáját, miközben maga, a legidősebb, tanácstalanul tekintget szét az országban, külföldre lassacskán pillantást sem mer vetni, vajon mire (és főleg, kikre) számíthat még egyáltalán. A szegedi Játékok tesztje mind elbizonytalanodóbb, halványuló képet füst az országos sajtókritikában. Magam rá se hederítenék, a színözfesték nem a fürdővíz hasznossági próbája igazán. E tájékon azonban sokan érzékenyen reagálják, mely egyfelől nem kifejezetten hátrány, másfelől viszont befelé dezorientál, s ez már pyrrhusi csata — amíg a nézőtér megtelik „harcosokkal”, a tét minőségéről dönteni változatlanul *főbérleti* kiváltság.

Magyarán szólva: Szeged fesztiválynarát kár lenne átengedni hangulatreflexek befolyáserejű pillanatosságának. Miért? A szabadtéri játékok idei közönségstatistikája valamivel szerényebb ugyan a tavalyinál, ámde bárminő összevetést így is fölényesen kiáll. Több mint 75 ezer néző 16 előadáson. Mikor, hol láttak esténként négy és félezenen valaha is színházat Magyarországon bő két évtizeden át?

Farizeus indulatok kerülgetnek — szigorúan a lényegre tehát. Lehangelő értetlenség ennyi idő után is a skatulyát méricskéljni, a dóm méreteiről, jelenlétéről, stílusáról, praktikumáról vagy fölöslegességéről vitázni — ahelyett, hogy a dobozban levő gyufáról, annak milyenségéről polemizálnánk. A szegedi Játékok egy-egy nyársezonja sokműfajú színház. Így született, éppen fél évszázada. Opera, dráma, balett, operett, folklór — egyszerre valamennyi, vagyis hát *külön-külön* szemlélve óhatatlanul szegényesebb azok specifikumával, s csak a vállalt műfajok *együttesében* mutatja föl a maga *sajátos profilját, szintetizáló minőségét*. Bő két évtized tapasztalatai afelé tendálnak, hogy a műsorpolitika kardinális kérdése immáron nem annyira a *mit* játsszunk, hanem a *hogyan* játsszunk. Az idej kinálatot — úgy mond — erősen befolyásolta a korábbi évek vádja úgynevezett művészetlenségről, színvonaltalanságról, ezért a szent ügy érdekében kockáztattak: operában az *Ivan Szuszanyinnal*, drámában a *Tell Vilmostal*. S egyszeriben kiderült, több is veszett Mohácsnál. Látogatottsági grafikonjuk nem vetekedhetett ugyan *A cigánybaró* előadásával vagy a néptáncfesztivál *gálaestjeivel*, de számottevően le sem maradt mögöttük. Kivált ha azt tekintjük, nagyjából hasonló közönséget vonzott a művészi kvalitásaival ugyancsak ingyencsúgnak szánt balett is, *Hacsaturján—Seregi László: Spartacus*, az Állami Operaház társulatával.

IVAN SZUSZANYIN

Akár erre a térre álmotda volna *Glinka*. Zárókórusa, a Dicsőség himnikus tablója kapcsán nem véletlenül jegyzi meg *Keldis* monográfiája: „a hangzás roppant ereje, a hangsúlyozott egyszerűség és tömörség következtében azokhoz a hatalmas tömegzenei kompozíciókhoz hasonló, amelyeket szabadtéri előadásokon, sokezes

tömegek előtt szoktak megszólaltatni". Az Ivan Szuszanyin nem járatlan ösvényről került a dómszínpadra: előzményei között találjuk tudniillik a zenés népdráma édestestvéreit, az *Igor herceget* meg a *Boriszt* — az orosz nemzeti klasszikusokból jószereivel csak a *Hovanscsina* hiányzik innen még, remélhetően az sem sokáig. S persze, a termékenyítő hagyományokból elmellőzhetetlen, minő szerepet vállalt Szeged (ha nem is szabadtérijével, kőszínházával) éppen a Szuszanyin 1960-as Magyarországi bemutatásával — az érdem *Vaszy Viktoré* —, meg aztán maguk a Játékok annak az *Erkel Ferencnek* kultuszával, kit nem véletlenül rokonítanak Glinkával. Mindketten népi-nemzeti gyökerekből, s az egyetemes (jobbára olasz—francia) színház-zene kompozíciós, szerkezeti eredményeiből teremtették meg hazájuk sajátos operakultúráját. Az Ivan Szuszanyin — talán az egyetlen érdőképet leszámítva — ideális fészekre lelt a Dóm tér színpadvarázslatában. Míg az ide telepített olasz—francia operák túlnyomó többségét ama konstrukciós tulajdonságuk tette alkalmassá (kisebb-nagyobb eséllyel), hogy akadt bennük látványos kórusrészlet vagy balett, esetleg cselekményüket vonhatták be a templomtér kultikus aulájába, ám a drámai konfliktus szálait rendszerint egyének, szólisták szőtték, mint a párkák — az Ivan Szuszanyinnál fordított a helyzet. Itt magát a népet, a tömeget emeli főszereppé Glinka, s a konfliktus húrját is két tábor, két embercsoport közé feszíti, a betolakodók és a honvédők ellentétes szándékai közé. Így az egyéni sorsok csupán színezői e monumentális frontfelületek összefeszülésének. Hogy mégis Ivan Szuszanyin az opera tényleges hőse? Nincs ellentmondás. Szuszanyin a népet, az idegen hódítást elszenvedő, azzal szemben lázadó orosz parasztságot képviseli, *be-lőlük* sarjad, mint magból a kalász; sokáig észrevétlen marad, mígnem kritikusi helyzetben kell melegegre tennie egyéni sorsát. Szuszanyin a tett vállalásának pillanatától, konkrétan csak a darab epilógusát megelőzően lép elő, magasztosul privát hőssé, mindvégiglen a sajátjaiból — ettől fogva oly érzés környékezi az embert, fejére nem illik glória, maga is elhárítaná, akciójában semmi rendkívüli, bárki megtette volna.

Dramaturgiája, zenei faktúrája ideális kórusoperává avatja az Ivan Szuszanyint, mely tehát azon kevés alkotásokhoz sorol, melyek minimális megalkuvásokkal telepíthetőek e terebélyes színpadkosárba. *Viktor Volszkij* hasznos és artisztikus díszlethasábjai (felületükön a sejtelmes homályba burkolózó ikonosztáz, derengő fény-szemcséivel, gallyak erdejével) variálhatók, fönt is, lent is nyitható a középső fal, ugyanúgy lehet kietlen vadon mint meghitt szobabelső, a jelmezek pedig megannyi árnyalatát fodrozzák a korszerű és egyszerű népi viseletnek — ettől színes, kavargó a tömeg képi látványa, nem borítja sűrű egyhangúság. Kivált, mert *Vagyim Milkov* rendezése betölti a teret. Miközben érzékenyen ügyeli, hogy a szólisták hovatarozása felől ne támadjon kétsége a nézőnek — öltözékük, mozgásuk, egész színpadi magatartásuk elárulja a honvédő háborút *viselő* és *erőszakoló* ellentétes reflexeit —, a lengyel tábor győzelmi tort ülő kevés magabiztosságára Szuszanyinék házának meghitt esküvői készülődése a kontrasztos válasz. Két monumentális kórus keretezi a darabot, Milkov azonban többször is igyekszik legyezőszerűen kinyitni (meg összehúzni) a színpadot, ami méltóságteljes ritmust injekcióz az előadásnak.

Páratlan a szegedi Játékok történetében, hogy egy *nemzetközi összefogással* kivitelezett előadás művészeti csoportjai — a Szlovák Filharmónia Kórusa (karigazgató: *Lubomir Matl*), a moszkvai szólisták és a szegedi fesztiválzenekar — ily példás munkamegosztással, ennyire hasonló ambícióval mozduljanak a siker érdekében. Aki integrálja a társaságot: *Mark Ermler*, a karmester. Érzékelhetően belső kapcsolat fűzi Glinkához, a klasszikus orosz opera megannyi jellegzetes színét, patriotát tűzét és közlékeny humanizmusát, „kalinkás” ritmusait és vágyakozó nosztalgiját, mint a stílus parányi lángnyelveit, lobbantja föl az orosz nyelvű előadás zenei freskóján. A nagyigényű kórusok nehéz polifóniáján szuverén magabiztossággal hajózik a Szlovák Filharmónia majd száztagú énekkara. A nők bravúros technikája, a férfiak zengő tónusa masszív tutaj, hátán nyugodtan szállhatnak tengerre

a moszkvai szolísták. Régen szórta itt, bocsátotta közzemlére isteni adományát ennyi hangbirtokos: ily egészséges, az orosz operákhoz voltaképp nélkülözhetetlen akcentussal szárnyaló hangok zúgását elhallgatni — gyönyörködtető. *Bela Rugyenko* költői Antonyidája — szívbemarkolóan szép románcával —, a „nadrágos” Ványa: *Tamara Szinyavszkaja* olvadékony altja, tökéletes frazírozása, vagy a jótorkú tenorista, *Vlagyimir Scserbakov* üzembiztos Szabinyinja mellől martinkemencék elképesztő hőfokán izzik föl *Nyesztyerenko* Ivan Szuszanyinja. Íme a világsztár, kit régóta áhít a szegedi fesztivál. Basszusa akár az ünnepélyes regisztertótálban fürdő orgonáé; átható, sűrű és fényes. Anélkül persze, hogy hivalkodna vele, egyszerű parasztembert játszik: szerepformálásában az a művészi alázat megejtő, amint hangjának csodája azonosulni tud a figura „szerény” hőstettének csodálatosságával. Búcsúja az élettől, földjeitől, családjától oly katartikusan, elementárisan hatott, hogy a premier révületből ocsúdó publikuma hosszasan bravózta. S méltónak bizonyult e parádés szereposztáshoz a kisebb főadatokat ellátó *Lev Vernyigora* (lengyel király), *Vladiszlav Posenyjszkij* (hírnök) és *Konsztyantyin Baskov* (orosz harcos) is; a lengyel udvar táncképében pedig a moszkvai *Marina Leonova*—*Andrej Kondratov* illúziókeltő párosához a budapesti operaházi *Hegedűs Zsuzsa*—*Erdélyi Sándor* ket-tőze (koreográfus *Barkóczy Sándor*).

E kétségtelenül rendkívüli művészi siker apró szépséghibája, hogy időtartamát tekintve némileg túlméretezett az előadás. A szabadtéri színházak nézőterének környezeti ártalma a figyelem megosztottsága — hasonló vállalkozások esetében erről sem szabad elfeledkezni.

TELL VILMOS

Szabadító opera a Szuszanyin, s ugyane gondolatnak fájáról leszakított alma *Schiller* drámája, a Tell Vilmos is. Hol nemcsak egy kis nép, pontosabban három őskanton szövetsége szaggatja szét idegenektől ráhurgolt bilincseit, de a szövetségeseken belül is szabadulhat osztálykorlátaiból a pór; Rudenz, az ifjú nemes, a dráma utolsó mondatával világga kiáltja: szabaddá teszi jobbágyait.

Különös adománya a sorsnak, hogy a tizenkilencedik század elején, Európa két távoli pontján, eltérő történelmi-társadalmi talajból, ilyen hasonló virágai szökkenjenek szárbá a múltbanező romantikának. Egyikük operában, másikuk drámában — s most együtt szemlélhesse a néző Szeged fesztiválnyarán. Szuszanyinhoz hasonlóan sorshelyzet, a döntés elodázhatatlan pillanata serkenti rendkívüli tette Tell Vilmost is, kinek egyéni sérelme szándéka ellenére bizonyítja, politikus időkben nem maradhat az ember apolitikus — pláne, ha személyes tulajdonságai, tekintélye, bátorsága eleve vezető szerepre hívták. Eljátszhatnak persze egyéb párhuzamokkal még, történetesen *Katona Bánkjával*, hol szintén idegen zsarnokok kegyetlenkedése szítja a fölkelés tüzét, s az ellenállás energiahordozója a nép méltóságának, jogainak sárbatiprása. Közös az elnyomókkal szembeni dac fűtötte szövetség nemes és nemtelen között, rokon a szolgaság türhetetlensége, a viselhetetlen megaláztatásoké, melyekről az ifjú Melchtal kísértetiesen azonos hőfokon számol be elvbarátainak, akár Tiborc Bánknak vagy a bán olvas be Gertrudisznak: „de bárhová vitt lábam, mindenütt a zsarnokság gyűlöletét találtam, mert a teremtés eleven határán, hol a fukar föld megmervül, ott is a helytartói kapzsiság rabol” (Vas István ihletett fordítása). Kis népek nagy dilemmája feszül drámai konfliktussá. Mit lehet vagy *kell* tenni a léteerdeket fenyegető gyámkodás veremhűvös árnyékában? Az odavetett kanc szolgák tápláléka, a *békének ára a rabság, a harc esélye a szabadság*. „Végső bajban mindent merni kell” — szól és cselekszik rögvest Tell, ám a bátorságot egyéni matthelyzetekre érti, a végső elkeseredés ultima rációjának. A darab egyik röppályája, amelynek ívén a saját szorongattatásainak Nessus-ingében ismeri föl Tell a többieknek már nyilvánvaló, megszenvedett igazságot: nincs nyugta a népek, mely önként behódolva apró megalkuvásokkal vásárol látszatbékességet.

Félszáz kisebb-nagyobb szerep, mindahány kész programmal áll előttünk, jó-szerivel a darab kezdetétől. Perfekt figurák: egyik oldalon a véreskezű helytartó Gessler, néhány csatlósával, másikon a derék parasztok, nemesek, vadászok a svájci kantonokból. A sorból mindössze ketten „lőgnak ki”. Tell, ki sokáig csak potenciális szövetségese az ellenállóknak, és Ulrik von Rudenz, Attinghausen unokaöccse, ki viszont nem rejti véka alá kompromisszumos politikáját. A dráma *belső történése* gyakorlatilag ennek a két figurának jellemfejlődése, amíg eljutnak a forradalmi tett vállalásáig. S minthogy a karakterek finom ábrázolásához e roppant színpadtér alig asszisztál, ráadásul a darabot is inkább *a külső cselekmények* lendítik tovább — *Ruszt József* rendezése a szükségszerűségből igyekszik látványosabb erényt csinálni annál, mint amit más, ide kevésbé illeszthető alkotásoknál szokás. Sőt, ez az erény az elégségesnél is látványosabb, túldekorált. A kölcsönbalett mozgásai (ko-reográfus: Barkóczy Sándor), nagy fölvonulások, sistersgő tempók, a színészek többségének ijedt reflexei, melyek gyakorta tajtékos artikulációkba torzulnak; égszakadás-földindulás, lovak és lovasok dübörgése, kénköves istennyila, bengáli tűz a viharjelenetben, meg főleg az erőd lerombolásakor — kissé közhelyizű tartozékai ma már a dímszínpadi elvárásoknak. Hajlamosak viszont zátonyra sodorni a drámát. Stílszerűen azt mondhatnánk: ebben a kártyapartiban hazárdírozni kénytelen Ruszt, aminthogy makk fölsővel (Tell lapjával) legföljebb elfogni lehet az uttit, megcsinálni soha. A sok kis epizód centrifugája e nyitott téren még inkább szétzilálja azokat a centripetális erőket, melyek összetarthatnák a drámát, s miközben Ruszt show-elemekkel a csöndesebb moralizálásokat fenyegető *érdektelenségtől* óvakodik ösztönösen, szem elől téveszti a szerepek fizioiogiáját, izomzatuktól fosztja meg a figurák csontozatát. A hovatovább rendezéseiből elmaradhatatlan enumerációval, a Rütli-réti országgyűlés szenvedélyes replikáival, a nagyjelenettel, mikor Tell nyila átszeli azt a bizonyos almát, vagy a találóan megválasztott zenével (*Richard Strauss Alpesi szimfóniájának* részleteivel) persze így is képes időnként érzelmileg földúsítani az előadást. *Csikós Attila* sokat vitatott díszletkompozícióján, a rétegesen elfektetett, fehérre meszelt síklapokon, változatos fényekkel igyekszik illúziókat kelteni egy romantikus látványkalandra fölszított várakozáshoz — más kérdés, ha mindezt a játék *stílusa* tagadja, vagyis eredendő terhe az előadásnak egy eleve elhatározottat diszsharmónia, melynek nem utolsósorban *Piros Sándor* jelmezei vallják a kárát.

Nincs könnyű dolga a színészeknek, kivált a címszereplő *Trokán Péter*nek. Tell jobbára az események parkoló pályájára szorul, mígnem szembetalálkozik Gesslerrel: ez a fontos jelenet attól lesz sűrű, izgalmas, hogy a helytartó ravasz gögjét, bicskanyitogatóan nyegle fensőbbségtudatát *Balázsovits Lajos* pontosan intonálja. Itt lendül bele Trokán is, forrósítja föl addig inkább csak korrekt szerepjátékát. Az elősorolhatatlanul népes gárdából *Gábor Miklós* Attinghausen-portréja emelkedik ki: mint a fölkelés igazságát elviekben hitelesítő, egyszerre magasztos és racionális zászlósúr.

NIKOLÉNYI ISTVÁN